

Vélemények Petőfi Sándorról és Táncsics Mihályról Pompéry János naplójából

MARGÓCSY István

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Irodalom és Kultúratudományi Intézet,
XVIII–XIX. Századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, ny. egyetemi docens
ORCID: 0009-0000-0341-1700

Opinions on PETŐFI Sándor and TÁNCICS Mihály from the diary of POMPERY János

Abstract | POMPERY János (1819–1884) was a renowned literary and public figure in mid-19th-century Hungary. In his diary, he provides valuable insights into the literary life and characters of the 1840s. Two fragments of his diary are published here. The first one discusses how POMPERY became acquainted with PETŐFI Sándor, and it offers insight into their friendship. This fragment is highly important because POMPERY was sharply opposed to the literary movement around PETŐFI. The second one reveals POMPERY's profound respect for TÁNCICS Mihály, particularly regarding his contributions to public education. This is significant as it contrasts with POMPERY's later disassociation from TÁNCICS, which was influenced by TÁNCICS's involvement in revolutionary activities.

Keywords | POMPERY János's diary, PETŐFI Sándor, TÁNCICS Mihály, 19th-century Hungary

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményében található Pompéry János naplóinak két kötete.¹ Az első kötet javarészt a szerző 1843-as, pozsonyi országgyűlési élményeit és véleményeit rögzíti, de a második kötetben (*Naplóm, II. Poson és Miskolcz – Bécs – Szered és Pápa – Marczalthéon. 1843 – 1844 – 1845 – 1846 – 1847*), ha szórványosan is, találhatók érdekes utalások az 1840-es évek irodalmi életére.

Pompéry János (Miskolc, 1819. június 21. – Budapest, 1884. szeptember 28.) a maga korában ismert irodalmi és közéleti szereplő volt. Makedón (cincár) származású, görögkeleti vallású családból származott. Felmenői jómódú gazdálkodók és kereskedők voltak, apja nemességet is szerzett magának. A család elszegényedett, Pompéry Pesten és Eperjesen végezte jogi tanulmányait, ügyvédi vizsgát is tett. Az 1843-as pozsonyi országgyűlésen Szemere Bertalan mellett dolgozott, majd két és fél évig Győrött Esterházy Károly főispánnál volt nevelő, a gróf fiát tanította, majd 1847-ben marcaltói ügyvéd volt. 1847-ben a királytól megújított magyar nemességi oklevelet nyert. 1848–1849-ben a magyar belügyminisztérium titkáráként működött, 1849-ben pedig a jászkunok túrkevei kerületének országgyűlési képviselője volt; 1850-ben kegyelemben részesült. Az 1850-es években folyamatosan szerepelt a sajtóban, a *Pesti Napló* munkatársa volt; 1859-től az MTA levelező tagja lett. A *Magyarország* című újság alapítója volt, egy esetben e lap sajtóvétsége miatt börtönbüntetésre is ítélték (1863). A magyar írók segélypénztára ügyében ő indította meg a mozgalmat; jelentős szerepet vitt a magyarországi biztosítási intézetek működésében propagandistaként is, s az Első Magyar Általános Biztosító igazgatóságának tagja is volt. Igen művelt, a természettudományok iránt is érdeklődő, sokat utazó ember volt (beutazta Európát Hamburgtól Rómáig, Párizstól Stockholmon át Szentpétervárig). Haláláról az Akadémián emlékbeszédet tartott Joannovics György.

Az 1840-es években folyamatosan jelen volt az irodalmi sajtóban, beszélyei, versei, naplórészletei gyakran megjelentek az *Athenaeumban*, a *Honderűben*, az *Életképekben*; 1853-ban jelentős terjedelmű, kétkötetes *Beszélyek* című könyve is megjelent. Részt vett az irodalmi életben, szoros barátságot ápolt Császár Ferencsel és Frankenburg Adolffal. Naplójában szórványosan említi társasági élményeit (1845 szeptemberében Győrben Stettneréknél Vörösmartyval találkozik, itt Vörösmarty felolvassa *Jó bor* című versét; 1846 májusában egy koncerten Frankenburg bemutatja Lisztnek; 1846 nyarán Császár lakomát ad a Zugligetben színésznők társaságában, ahol Frankenburg, Garay János is jelen van – Pompéry szerint ma ő a legjobb költő; 1846 vége felé megjegyzi, hogy a továbbiakban Császár a rágalmak miatt álnév alatt fogja kiadni *Aba* című drámáját és *Esti dalok* című kötetét, ugyanekkor dönt Hazucha Ferenc is a Vas Andor, Kelmenffy álnevek mellett; megemlíti, hogy 1846 végén Frankenburg az *Életképek* sorsát illetően „egyezkedett az ellenzék képviselőivel: Battyányi Kázmér, Ráday G., Pulszky, Teleky Laczi és Kossuthal”; majd 1847 közepén a Jókay és Vahot, valamint *Szépirodalmi Szemle* és Sükei Károly közötti vitákat „békaegérharcnak” nevezi), de részletesebb fejtegetésekre nem bocsátkozik.

1844 végén Dardanus álnév alatt igen szigorú bírálatot írt a kortárs fiatal irodalom szerinte káros kilengéseiről:

1 POMPÉRY János, *Naplóm*, FSZEK, B 0910/265/1, B 0910/265/2.

sokat nem szabadna elhallgatnom, főleg azon bal irányt nem, melyet ifjabb költőink kedvencz előszeretettel követni jónak látnak s melly szerint a népiességet akként kívánják kifejezni, hogy káromkodnak és virágokkal élnek, mellyek a bogrács mellett csak elcsúszhatnak, de költői műben botrányosak. [...] Lehet, hogy csalódom; de hitem az, hogy a jelen szak a magyar irodalom legszerencsétlenebb időszaka, mikor minden ifjú, előkészület, hivatás és tehetség nélkül, ha már két rimet össze tud faragni, avagy emésztetlen olvasmány után egyikét gondolata van, költővé, íróvá lesz.²

A cikkben név szerint senkit nem említ meg, de az idézett kitételek miatt Petőfi – joggal – magára vette a bírálatot, s mint ismeretes, gyors és fulmináns választ adott rá: *A természet vadvirága* című versét ily alcímmel adta ki: *Dardanus-féle kritikusaimhoz*.³ Később, 1846 végén többször is szerepeltek Petőfivel együtt: mikor az *Életképek* szerkesztése válságba került, s a győri *Hazánk* átalakítása is szóba kerülhetett, Győrben, ahová a gőzhajón együtt utaztak, november 27-28-án, egy kisebb „költő-kongresszuson együtt léptek fel Petőfi, Pompéry, Lisznai Kálmán, Frankenburg Adolf, Kovács Pál, Irinyi József, Kuthy Lajos”⁴ Későbbi érintkezéseikről nincs adat.

Épp ezért érdekes a *Napló* azon két részlete, amely Petőfit említi:

Bánffy barátom Császárt a' magyar Goethenek tartja; szerintem Császár nem azon tűz lélek, azon emelkedő szellem, melly önkénytelen magával ragadna, de mindenütt kedves hurokon halljuk énekelni a' költőt; ő olyan, mint egy szép éji dal, melly édesen hat a' kedélyre, mellynek csendes elhaló hangjai még sokáig rezegnek a' lelkekben, míg Petőfy olyan, mint az alföld, mint a' Hortobágy, határán mint egy bűv fátyol leng a' délibáb, zenélve zúg a' nád-erdő, mellyből tarkatollú madársereg repked fel, az arany vetésből énekelve emelkedik a' pacsirta, és mire fellobog a' pásztortűz, a' távortorony harangja szaggatott hangokban hirdeti az est' közeledtét, és az esti légen át mint álmainkon átlibbenő szellem fehérlik a' tó' hattyúja és az ékes kócsag; itt a' nyájörző legény' bús nótája szaggatja meg a' végtelen csendet, amott szedett virágával tér haza a' pusztá' ifjú leánya; de szinte itt kerget a' szél ördögszekeret a' poros úton, itt roskadozik bedúlt oldallal a' rongyos csárda, 's mellette mint egy rosz rím nyikorog a' roszlábú gémes, amott szaggatott bundával kullog a' házi őr, a' veszekedő kuvasz, 's zsíros gatyájú szilaj betyár száguld a' bojtorjános farkú csikón, hej haj (?), hogy a' különféle burjánt növelő és félmér földre terjedő ganéjdombot ne is említsem.⁵

Illetve:

2 DARDANUS [POMPÉRY János], „Belföldi levelezések – Sajóvölgye”, *Életképek* 2, 24. sz. (1844): 783–785, 783; új kiadása: ENDRŐDI Sándor, *Petőfi napjai a magyar irodalomban* (Budapest: Kunossy, Szilágyi és Társa Kiadóvállalat, 1911; reprint kiadás: Budapest: FSZEK, 1972), 31–33.

3 PETŐFI Sándor, „A természet vadvirága”, *Pesti Divatlap* 1, 25. sz. (1844), 192.

4 Az esetet részletesen leírja: MARTINKÓ András, „Petőfi útja a győri Hazánkhoz”, in *Petőfi és kora: Tanulmányok*, szerk. LUKÁCSY Sándor, VARGA János, 81–142 (Budapest: Akadémiai, 1970), 108–110.

5 POMPERY, *Napló*, 105 (1846. júniusi bejegyzés).

Az Életk. számára írtam egykét érdektelen sort Adolf asztalán, midőn az általam megnyitott ajtón Petőfy Sándor lépett be. Örültem, hogy vele találkoztam, mert vágytam ismerni közelebről is e' minden hibája mellett is genialis költőt, ki eddig olyan volt, mint az alföld, kinek azonban legfőbb hibája volt, hogy sokat, mit magán körben felolvastván megkellett volna égetnie, kinyomatott. Őt, mint Dardanus név alatt megjegyzém, Vahot 's az újabb íróseleg bálványzása rontá el irányában, 's míg a' feltétlen dicséret kizárta a' tökéletesedés utáni vágyat, addig a' felette elmondott igazságtalan ítéletek is mint útjában konokká, úgy az ereje tűzlelte tudatában, önbecsülve daczossá tevék, 's a' sors-tól üzött szegény emberben, kin addig is annyi sebet ütött már az élet 's ki, mert lehetlen volt pesszimistává nem válnia, többnyire rossz akaratra látott, az embergyűlöletet idézven fel, mint midőn a' gyöngy hazája, a' mély tenger, megtámadtatva – színére sziklaszigetet emel. – Hidegen üdvözölt, midőn magam megnevezém, mert bennem alkalmasint Dardanus-t tekinté. Nyugtalanul járt fel 's le a' szobában, várva Adolfot, 's mert ismerni kívántam, kérdésekkel kellett ostromolnom, hogy beszédbe ereszkedjék. – Megvetéssel emlékezett bírálóiról, őt, mondá, dicséret vagy rágalom többé meg nem indít, neki elég öröm, hogy ha Deákhoz megy, ez barátira nyújtja neki kezét 's keblére öleli. – Azonban még is szenvedélyvel törtki Császár 's egyúttal 'a sonett ellen is, miután az észszel, a' lélek szabadságával. a' költészet fogalmával ellenkezőbb valamit nem tud képzelni, a' vers' e' neménél, mely meghatározza a' korlátot, min tul a' költő lelke nem terjedhet – közbe közbe szöve az első sonettíró ellen egykét mennydörgést. Szegény Dante! „A' sonett ép olyan – mond – mint midőn (gondolkozik) midőn egy szomjas embernek egy itcze bort tesznek elé 's annál többet innia nem szabad. – Elmosolyodtam a' hasonlaton és én a' sonettet a lovardához, azon körhöz hasonlítottam, mellynél nagyobb kört a' lo' minden erejét megfeszítése mellett sem futhat, mindig ugyanegy körben kényelmesen futni. – A' véletlen ugy akarta, hogy az nap Császárnál ebédelvén, asztalán ép a' Kisfaludy Társ. által kitűzött sonett jutalomra érkezett 4 pályaműt találjam. – Mindjárt eszembe jutott Petőfy hasonlata. – Addig beszélgettünk, míg végre megszelidülve 's barátságosan vált el, másnap, m. m. (?) 25én a' tűzlelkű kis korhelyvel Lisznyayval a' gőzösön volt Petőfy, itt még jobban megismerkedtünk 's Győrött hol 3 napot mulattak, barátok levénk. Egy becsületes kebellet több szeret ismét 's e' kebel egyszersmind legjelesb költőink' egyikének aranybányája, melylyből annyi kincset emelt már ki. Mint gyönyörű dalai, hiszem, barátsága is fog nekem örömet szerezni. – Hát a' kis Priprinye (?), az én tékozló barátom, a' virágnyelvű Lisznyayról mit se szóljak? E' jó fiú engem mondhatlanul szeret, és én örülök a' tűzlélek ragaszkodásának, mert ő minden hibája mellett is áldott jó fiú. Mi sokszor emlékezem meg vele Máriámról! hisz Lisznyay volt, ki Máriám' édes anyjának Pozsonyban bemutatott.⁶

*

A következő irodalmi érdekességű bejegyzés Táncsics (ebben az időben még Stancsics) Mihályról szól, akivel 1846 nyarán véletlen találkozás során ismerkedett meg. Itt Poméry rendkívüli rokonszenvvel írja le Táncsics alakját és nemzetnevelő nézeteit, bár az

⁶ Uo., 115–116 (1846. decemberi bejegyzés).

figyelemre méltó, hogy Táncsics radikális, lázadó társadalmi elképzeléseiről egy szót sem szól (lehet, hogy műveit még nem olvasta):

Azonban barátim' koszorúja mellyről bővebben írtam az Életképekben, két illatozó virággal gazdagula; értem a' derék Csatáry Ottót (Kovách Laczit) 's a' római jellemű Stancsicsot, kivel jun. 26án találkoztam először Frankenburgnál. – Stancsics minden pessimusa mellett is a' legnemesebb szívvel s a' legáldozóbb emberszeretettel bír. Valaha minden vagyona egy tehénbül állott, melly családját táplálta, 's ő csak hogy Kosuthon segítsen, e' tehéntül is megvála, ő kinek nem volt semmije. De tekintsük ez ember egész életét, melly küzdés és önfeláldozás szakadatlan láncolata, 's igazolva találandjuk nála azon állítást, hogy nagyot, de semmit, mi áldást áraszthat kis körre vagy az egész emberiségre, a' mint az erő nagyobb vagy kisebb, a'nyit a' kor méltányosabb vagy figyelmetlenebb a' nem mindennapi jellemek iránt, azomban semmit sem vihetünk véghez bizonyos rögeszme nélkül, legyen ez bár a' világ ítélete szerint, ábránd vagy örült vágy. Ki egy célra nem függeszti szemeit, az a' sok felé ágazó úton eltéved, a' sok kerengés elfárasztja, 's útja felén kidől siker 's haszon nélkül. – Stancsics husz éves volt majd nem, midőn a' betűket kezdé ismerni, elébb a' faluban mellyben született, mezőn és istállóban tölté életét, de valaha istállóban az emberek' legnagyobbika Jezus született, Judda üldözése nem ölhetette el benne az isteni szellemet, 's a' nap kitört, fényt terjesztve a' félvilágra, így Stancsics sem élheté le ott napjait hová taszítá őt egyideig a' sors, mellynek szeszélyei megfoghatatlanok 's elnyomhatlan sovárgással ismeret után indult el – iskolába. Már itt lehet bámulnunk a' rendkívüli kitartást, a' férfiú erőt, melly lankadni őt nem engedé, helyzete annyi apró gyermekek közt bár mi szegényítő is volt, azonban bámulatunk tiszteletté változik ha őt már mint író, – családatyát keressük fel. Stancsics, maga is az elbutított, 's a' neveletlen nép' gyermeke, mélyen érezve az átkot, melly e' hazára a' nép' kiskorúsága, neveletlen állapotából származik, minden erejét annak nevelése, ismeretterjesztésre és sorsának (köréhez képest – írói tehetsége szerint) javítására fordítá; ezért a' nép számára több apró kézi könyvet írt, a' nép' jólétét előmozdító törvényes intézkedések' életbeléptetése felől értekezett és minden a' legújabb időben értelmiség és szabadság érdekében megjelent és többnyire üldözött röpirat tőle van, így p. o. a' földművelési ipar emelkedésének módjáról, mint állítják, a' sajtószabadságról értekezett; e' munkákban, igaz, sok ábrándosság, sok izgató elem van, de ennek kútforrása nemes, Stancsics' emberszerető szíve 's világosság és értelmiség, meg szellemi szabadság után törő lelke. És lehetlen itt ellentétbe nem állítanom e' derék férfiút hazánk' magas arisztokrátiájával! Stancsics a' haza' árva gyermeke, a' törvény nem adott neki jogokat, csak kötelességet rótt reá, de ő szereté a' magyar eget, melly fölé boltozott, a' földet, mellyet izzadó tenyérrel kellett feltörnie, hogy éljen, imádta a' hazát, mellyet szerencsétlennek tudott, 's ez imádatában oltárt emelt szívében a' hazának, 's erre áldozta fel minden erejét. Nélkülözésben tölte el napokat, éveket, kínos éveket a' szó' teljes értelmében, és éhezett, és éhezett családjával, asztalán gyakran megfogyatkozott a' kenyér és só, egyedüli étke az öntermesztett burgonya volt és illy napok, évek alatt a' legszenvedtebb czállal írva munkáit, néhány filléren árultatá – csak hogy terjedjenek, és velők az ismeret. – És míg Pest' külső városának egyik legtávolabb telkén e' férfiú éhezett, addig

aristokratiánk, a' hazának ez édes gyermeke Bécs és Pesten érzéki örömben merülve élte le napjaikat. És hány gondolt e' sok választott közül a' szegény hazára? Egynehány, ez-reiből néhány futva dolgoza a' szegény hazának, s dicsőség lőn jutalma, Stancsics életét, mindenét a' hazának szentelé, s' jutalma – mi lőn? Csak kevesen ismerik nevét, még Császár is őrgöngőnek tartja e' legnemesebb kebelt, csak kevés, tán egykét kalap emelkedik fel előtte tisztelettel, pedig az egész aristokratia összes koronája nem ér fel e' férfiú fejével, mint egy darab gyémánt többet ér egy darab palakőnél. De e' kor csak álfény után indul, az aljasodás úgy be ette magát egész statuséletünkbe, hogy kötelességteljesítés, sőt a' vétek' el nem követése is erénynek neveztetik, és, mert épp az ellentétek szoktak találkozni, teljesítése annak, mi nem kötelesség, mi más korban erénynek tartatna, őrgöngőnek kereszteltetik el. De e' nép nevetve beszéli most el az éhező palócz' történetét is, s a' historicust, ki feljegyzé fillérhazafiságunkat, elfeledve a' becsületes ember' nevét, ki önkíeheztetésével akarta Budát a' töröktől bevenni. És mi e' kis anecdoton nevetünk, nem sejtve, alatta mi satyra rejtezik a' kötelességfelejtő aristokratiára, mely most a' hazáért csak enni és elmámorolni tud. – Volt egy lelkes hölgy, Sziszányi Euphemie – isten nyugtassa – ki Stancsicsnak, mint nyelvmesterének 5000 pfért végrendelkezett, és ez iránt most a' czudar rokonokkal perelnie kell. – Miért nem segíthetek én e' derék férfiún, segítségem ő elfogadná, evvel meg nem sérteném a' nemes kebelt, mely, miután hason esetben szinte így cselekednék mással is, ezt kötelességnek tekintené embertársunk iránt. – Stancsics helytelennek tartja e' kifejezést: „népnevelés”. Ő általános nevelést lát szükségesnek, mert szerinte nemcsak egyedül a' nép neveletlen, több kötelességfelejtésre találunk fent, mint a' nép közt, pedig mívelt, nevelt ember kötelességét teljesíteni szokta. – Stancsics pessimismusa abban is nyilatkozott, hogy megvetéssel beszélt a' németről, mellynek nagy szellemeit ő is tiszteli, de történetünk miatt a' német nevet nem tudjuk Ausztriától, multunktól elválasztani, aztán ott áll a' tehetetlen nagy Germania. – Engem első pillanatban tegezett, irántam bizalmas lőn, én őt igen tisztetem.⁷

Mindez azért érdemel különös figyelmet, mert az itt megjelenő együttérzés a későbbiekben, úgy látszik, teljesen megszűnt, s Pompéry elzárkózott Táncsicstól. 1863-ban ugyanis, mikor Pompéryt sajtóvétség okán börtönbe zárták, épp Táncsics börtöne mellett kapott helyet, de a Táncsicssal való érintkezéstől teljes mértékben tartózkodott. Amint Táncsics írja önéletrajzában:

Ekkor zárták be Jókait sajtó vétség miatt, kit éppen a fölöttem levő börtönszobában helyeztek el. Őt többen látogatták meg, de mindegyiküknek be kellett nevért írnia; velem egész ottléte alatt háromszor találkozott. Látogatói közt családom számára 20 frtot gyűjtött; attól fogva politikai lapját is küldötte; szóval ő mindig jóindulattal viseltetett családom iránt, ha velem nem igen rokonszenvezett is. Nemsokára Jókai kiszabadulása után Pompéry János került be, s a mellettem levő börtönbe zárták; ő soha egy szót sem váltott velem; amolyan fertály-mágnási szerepet erőlködött játszani, azért restellt velem, mint proletár-demokratával érintkezni. Hallám fiát oktatni, mondván neki: tanulj, mert más-

7 Uo., 101–104 (1846. júniusi bejegyzés).

ként disznópásztor lesz belőled. Pompéri a „Magyar ország” című lapot adván ki, kegyes volt feleségemnek megígérni, hogy nekem szolgál vele, ha leányom minden számért elmegy. Nem tartottuk érdemesnek oly hosszú útra fáradni érte.⁸

*

Pompéry naplói az irodalomtörténeti szakirodalom számára ismeretlenek voltak, Kiss József sem foglalkozott velük, pedig a *Petőfi-adattárban* a Pompéry-levelezés több darabját is ismerteti. A *Napló* első kötete bizonyára tanulságos lehet a történészek számára, mert nem kevés leírás található benne az országgyűlés nyilvános és nem nyilvános működését illetően. – A szövegeket betűhíven írtam át, egy-két helyen a bizonytalan olvasat miatt (?) jelet alkalmaztam.

8 TÁNCICS Mihály, *Életpályám*, szerk. CLAIR Vilmos, 4 köt., Táncsics Mihály művei 4–7 (Budapest: Heckenast Gusztáv–Müller K., 1873–1885), 4:174.